

به نام خدا

تحولات شتابان سامانه‌های طبیعی و سرزمینی در دهه‌های اخیر، مرز میان "تغییرپذیری طبیعی" و "تغییرات برآمده از مداخله انسانی" را بیش از پیش درهم تنیده و مطالعه محیط جغرافیایی را با مسئله‌ای فراتر از شناخت الگوهای موجود مواجه ساخته است. اکنون فهم دینامیک سرزمین مستلزم تحلیل هم‌زمان فرآیندهای اقلیمی، هیدرولوژیک، ژئومورفولوژیک و بوم‌شناختی و برهم‌کنش آن‌ها با الگوهای استقرار و فعالیت انسانی است. افزایش فراوانی رخدادهای حدی، تغییر رژیم‌های بارش و رواناب، ناپایداری سطوح و اشکال زمین، تخریب منابع و تشدید ناهمگونی‌های فضایی، ضرورت گذار از مطالعات ایستا و تک‌عاملی به سوی رویکردهای سیستم‌محور، چندمقیاسی، داده‌محور و پیش‌بینانه را برجسته کرده است. در این پارادایم، ارزش پژوهش جغرافیایی نه تنها در تبیین "آنچه رخ داده است"، بلکه در توانایی آن برای پاسخ به این پرسش بنیادی نهفته است که "چه سازوکارهایی تغییرات محیطی را شکل می‌دهند؟"، "این تغییرات در کجا و با چه شدتی تجلی می‌یابند؟" و "چگونه می‌توان ظرفیت سازگاری و تاب‌آوری سرزمین را در برابر آن‌ها ارتقا داد؟"

مقالات این شماره از مجله توسعه پایدار محیط جغرافیایی، طیفی از مسائل مهم و نوظهور در عرصه توسعه پایدار را مورد توجه قرار داده است. در نخستین مقاله، تحلیل تغییرات پلتفرم کانال و تغییرات کرانه رودخانه در بازه زمانی ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۴، اهمیت پایش پویایی رودخانه‌ها و شناخت تغییرات محیطی در مقیاس زمانی بلندمدت را برجسته می‌کند. چنین مطالعاتی در شرایط کنونی که تغییرات اقلیمی و مداخلات انسانی موجب تشدید مخاطرات مرتبط با رودخانه‌ها شده‌اند، می‌توانند مبنایی برای مدیریت ریسک، حفاظت از حریم رودخانه و برنامه‌ریزی سازگار با تغییرات محیطی باشند.

در حوزه شهر و جامعه، بررسی تأثیر ادراک سازه‌های مستقیم و متقابل بر تعاملات اجتماعی در فضاهای باز شهری، نشان می‌دهد که پایداری شهر تنها در کیفیت کالبدی و زیرساختی آن خلاصه نمی‌شود و ابعاد اجتماعی، ادراکی و رفتاری شهروندان نیز باید در فرآیند برنامه‌ریزی مورد توجه قرار گیرد. در همین چارچوب، مقاله مرتبط با جغرافیای خودکشی در شهر بیجار نیز اهمیت شناخت الگوهای مکانی آسیب‌های اجتماعی و ضرورت بهره‌گیری از ظرفیت تحلیل‌های فضایی برای سیاست‌گذاری اجتماعی و پیشگیری از آسیب‌ها را یادآور می‌شود.

از سوی دیگر، گردشگری ساحلی، گردشگری شهری و آینده‌پژوهی گردشگری از محورهای مهم این شماره هستند. تحلیل پایداری گردشگری ساحلی و آثار آن، ضرورت ایجاد تعادل میان بهره‌برداری اقتصادی از منابع گردشگری و حفاظت از محیط‌های حساس ساحلی را مطرح می‌کند. مقاله مرتبط با پیشران‌های کلیدی اثرگذار بر افزایش اثربخشی برنامه‌های راهبردی-عملیاتی شهر و شهرداری با رویکرد آینده‌پژوهی نیز گامی در جهت تقویت نگاه آینده‌نگر در مدیریت شهری و فاصله گرفتن از برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت و ایستا محسوب می‌شود.

بررسی مؤلفه‌های مؤثر بر پراکنش خدمات شهری و رویکرد حق به شهر در مقاله ای دیگر، بیانگر ضرورت حرکت از برنامه‌ریزی صرفاً کالبدی به سوی عدالت فضایی و توزیع عادلانه فرصت‌ها و خدمات است؛ موضوعی که در شهرهای معاصر و در مواجهه با نابرابری‌های فضایی، اهمیت فزاینده‌ای یافته است.

همچنین مطالعه شاخص‌های معماری بومی گیلان یادآور آن است که توسعه پایدار الزاماً به معنای گسست از میراث و دانش بومی نیست، بلکه می‌تواند از طریق بازشناسی، بازتفسیر و تلفیق دانش سنتی با فناوری‌های معاصر، به شکل‌گیری الگوهای معماری سازگار با اقلیم و فرهنگ محلی منجر شود.

مجموعه مقالات این شماره نشان می‌دهد که آینده پژوهش در توسعه پایدار محیط جغرافیایی به سوی همگرایی علوم جغرافیایی با فناوری‌های نوین، داده‌های مکانی، سنجش‌ازدور، سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی، هوش مصنوعی، تحلیل کلان‌داده‌ها، مدل‌سازی و آینده‌پژوهی در حرکت است. در کنار این پیشرفت‌های فناورانه، توجه به مشارکت اجتماعی، عدالت فضایی، دانش بومی و حکمرانی چندسطحی نیز ضروری است؛ زیرا فناوری بدون شناخت زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی، به‌تنهایی قادر به حل مسائل پیچیده محیط جغرافیایی نخواهد بود.

از منظر نیازهای پژوهشی پیش‌رو، انتظار می‌رود مطالعات آینده بیش از گذشته به سمت پایش برخط تغییرات محیطی، مدل‌سازی سناریوهای آینده، هوش مصنوعی مکانی، شهرهای هوشمند و تاب‌آور، دوقلوهای دیجیتال، ارزیابی اثرات تغییر اقلیم، عدالت اقلیمی، گردشگری هوشمند و پایدار، و مشارکت ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌های فضایی حرکت کنند. همچنین تلفیق روش‌های کمی و کیفی و ایجاد پیوند میان یافته‌های علمی و تصمیم‌گیری‌های اجرایی می‌تواند اثربخشی پژوهش‌های جغرافیایی را افزایش دهد.

مجله توسعه پایدار محیط جغرافیایی تلاش دارد با استقبال از پژوهش‌های نوآورانه، میان‌رشته‌ای و مسئله‌محور، بستری برای گفت‌وگوی علمی میان پژوهشگران، برنامه‌ریزان، مدیران و سایر ذی‌نفعان فراهم آورد؛ گفت‌وگویی که حاصل آن، نه‌تنها شناخت بهتر محیط جغرافیایی، بلکه ارائه راهکارهایی عملی برای تاب‌آوری، عدالت فضایی و دستیابی به توسعه‌ای پایدار و آینده‌نگر باشد.

در پایان، از تمامی نویسندگان، داوران و اعضای هیئت تحریریه که با تلاش علمی خود در شکل‌گیری این شماره مشارکت داشته‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌شود. امید است مطالب این شماره بتواند زمینه‌ساز طرح پرسش‌های جدید، گسترش مرزهای دانش و ارائه راهکارهای مؤثر برای مواجهه با چالش‌های نوین محیط جغرافیایی باشد.

جمילה توکلی نیا

سردبیر مجله توسعه پایدار محیط جغرافیایی